

välutbildade småbarnsföräldrar inte har samme økonomiske muligheter som tidligere att finansiera ett villaköp! Så jag vet inte. Men jag menar att Andréasson skulle haft nytta av att använda "gamle, hederlige" Bourdieu.

Det finns givetvis annat i avhandlingen som också kan diskuteras, men jag stannar vid valet att avsluta texten. Jag saknar en summerande, reflekterande femte del med utförligare resonemang gentemot de teoretiska förlagorna. Själv hade jag knutit an till Ulrich Becks bidrag *The reinvention of politics* i *Reflexive modernization* (Beck, Giddens & Lasch 1994), som finns med i litteraturreferenserna men inte lyfts fram i texten.

Becks tankar är intressanta om än utopiska i förhållande till massbilism och vardagsbilåkning. Reflexiv modernisering innebär enligt Beck självkonfrontation med effekterna av det risksamhälle som inte det industriella samhället kan klara av. Individualism och globalisering är två sidor av samma process som reflexiv modernisering är uttryck för, och innebär att människor hittar nya självklarheter, och avstår från andra. Allt detta får politiska konsekvenser. Politiken bryts upp i sina hierarkier och tappar mark i sina gamla former.

Ungdomarnas avståndstagande från den ohämmade vanebilismen skulle kunna ha diskuterats i detta sammanhang, inte minst eftersom Andréasson hoppas på ett framtida samhälle karakteriserat av en måttligare bilism än dagens. Han vågar sig dock inte på sådana spekulationer, kanske för att arbetet är ett examensprov. Men kanske också för att inom svensk etnologi har det varit vanligt att hålla sig långt borta från politik, inte minst kanske som en följd av att vi är kulturrelativister. Men det har ju också kommit kulturforskare som har reagerat mot denna konsekvens av kulturelismen, jag tänker på Renato Rosaldos tio år gamla *Culture and Truth* (1989), och den svensk-danska antologin *Ta fan i båten* (Damsholt & Nilsson 1999). Ingen forskning går fri från politik, menar författarna, och framför allt att man aldrig kan skydda ett arbete från att komma att användas politiskt.

Annette Rosengren, Stockholm

Ninni Trossholmen: *Tid till eftertanke. Kvinnligt pensionärliv ur ett klass- och livsloppsperspektiv*. Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg 2000. 231 s. English summary. ISBN 91-86838-52.7.

Avhandlingens mål er, når målet struktureres i forskjellige ledd, ganske omfattende. Den vil undersøke

1. hvordan kvinner fra ulike klasser a) håndterer og b) formes av det å bli pensjonist
2. hva livet før pensjoneringen betyr for a) utforming- en og b) opplevelsen av å bli eldre og pensjonist
3. om det er noen forskjell mellom kvinner fra arbeiderklassen og middelklassen og hva denne forskjellen eventuelt består i.

Empirien til denne undersøkelsen er tolv aktive og friske pensjonerte kvinners livsfortellinger. Det er også avhandlingens mål å knytte disse livsfortellingene til overgripende teorier om a) livsform og b) eldretilværelsen og gjennom det å vise hvordan livsform og individuelt livsløp har artet seg. Slutt punktet er å øke vår forståelse av a) tilværelsen som eldre og av b) de teoretiske maktbegrep.

Ninni Trossholmens avhandling er ingen "elendig-hetsbeskrivelse", men tar mål av seg til å vise at friske, eldre kvinner har mange ressurser. Hvordan ressursene utnyttes, henger sammen med hvordan deres liv har vært og hvordan de har forholdt seg til livets tilskikkelser. Verken de positive, men kjedelige, stereotypene av "den svenske tanten" eller folklorens negative stereotyper av den eldre kvinnen som farlig heks, sur eller liderlig kjerring kan anvendes på dagens eldre kvinnelige pensjonister! Denne overbevisningen har Trossholmen fått gjennom sitt forhold til eldre kvinner i familien, men først og fremst gjennom mange intervjuer hun har hatt opp gjennom årene av eldre göteborgere. Respekten for de eldre kvinnene kommer klart fram i avhandlingen. Den skriftlige framstillingen er god og etter endt lesning sitter man igjen med følelsen av at man har lært mye om hvordan friske, kvinnelige pensjonister har det i dagens samfunn. Noe av denne følelsen forsvinner imidlertid når man begynner å gå den etter i sømmene som en doktoravhandling, og jeg skal i det følgende ta opp en del problematiske punkter.

Til avhandlingen har Trossholmen valgt et engere utvalget av tolv kvinner som fordeler seg på seks fra middelklassen og seks fra arbeiderklassen, definert slik

ut fra hvilken av Göteborgs pensjonistforeninger de tilhører. Hun er klar over de begrensningene som utvalget representerer, både ved at det er lite og ved den spesielle seleksjonen. Hun mener likevel at det er utsagnskraftig i forhold til avhandlingens målsetning.

Metodisk tar Trossholmen to fraspark, det ene i livsformer og livsformsanalyse og det andre i livsløpsfortellinger. Dermed legger hun opp til et krevende løp der hun vil holde mikronivået, dvs. den konkrete livsformen, opp mot et makronivå som delvis viser seg å være de teoretiske livsformsmodeller og delvis generelle samfunnsforhold. Livsformen uttrykkes gjennom praksis og slik den er beskrevet i livsløpsfortellingene, noe som krever en analyse av fortellingene enten ut fra deres verdi som dokumentære kilder eller ut fra narrativitet.

Sentrale forskere innen den teoretiske livsformsanalysen Trossholmen tar utgangspunkt i er, ikke overraskende, Thomas Højrup og Lone Rahbek Christensen. Hennes ankepunkt mot dem er at ingen av dem gir eldre noen plass, og at de begge plasserer kvinnene i et uselvstendig forhold til mannen og hans karriere og lønnsinntekt, mens flere av hennes intervjupersoner har hatt en selvstendig karriere. Verken lønnsarbeiderlivsformen, karrierelivsformen, husmorlivsformen eller baklandslivsformen passer på hennes intervjukvinner. Hun velger derfor å balansere Højrup og Rahbek Christensens livsformsmodell og analyser med Tora Fribergs undersøkelse *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum* (1990), av hvordan svenske yrkeskvinner kombinerer yrke og familie og kommer til at hun vil bruke Fribergs "mellanlivsform" som beskrivelse også for sine kvinnelige pensjonister. I avhandlingens slutt kapitler kommer imidlertid Trossholmen til at begrepet "mellan" innebærer at det fins både et overordnet og et underordnet nivå og foretrekker i stedet Liv Emma Thorsens "en fleksibel livsform". Fribergs utvalg av kvinner er både større i antall og yngre av år enn Trossholmens. Til sammen kan de imidlertid vise hvordan kvinnene i det moderne Sverige har tatt ansvar for familie samtidig med at de har skaffet seg utdanning og arbeid ut fra tidens forskjellige vilkår, uten at Trossholmen utnytter akkurat dette perspektivet.

Det sentrale i å benytte livsformer som metode er å analysere dialektikken mellom mikronivå og makronivå. Trossholmen viser til en rekke eldreforskere innen forskjellige fagdisipliner som har brukt denne metoden og som med hjelp av den har konstruert forskjellige livsløpsformer, men ut fra noe forskjellig målsetning.

Hovedhensikten har vært å få en forståelse av hvorfor alderdommen gestalter seg på ulik måte for forskjellige individer ut fra klasse og kjønn. Verken kjønn eller klasse blir inngående diskutert av Trossholmen, muligens fordi det regnes som selvsagt kunnskap for en etnolog. Men avhandlingen ville tjent på, om ikke en uttømmende diskusjon, så i hvert fall en mer omfattende diskusjon av så viktige faktorer for hennes egen avhandling.

Livsløpsfortellingene tjener som innfallsvinkel til mikronivået, og Trossholmen relaterer sin egen analyse særlig til den finske sosiologen Peter Öbergs avhandling *Livet som berättelse* (1997) og den norske sosialpsykologen Kirsten Thorsens avhandling *Kjønn, livsløp og alderdom* (1996/1998). Hun diskuterer imidlertid ikke forskjellen mellom disse to forskernes gjennfortelling/konstruksjon av livsløpsfortellingene eller hvordan de står i forhold til hennes egen bruk av de intervjuene hun har hatt med de 12 kvinnene. Mens Öberg siterer fra sine intervjuer, konstruerer Thorsen lengre livsløpsfortellinger på bakgrunn av de mange og lange intervjuer hun har hatt med sine informanter. Både Öberg og Thorsen setter livsløpsfortellingene inn i en større kontekst og begge diskuterer livsløpsfortellingene ut fra deres narrativitet. Mens Öberg i sin analyse kommer til at man med livsløpsfortellinger må legge stor vekt på dem som fortellinger, bruker Thorsen dem som en sosiopsykologisk dokumentasjon for å si noe om kjønn, identitet og modernitet. Trossholmen har imidlertid ikke diskutert sitt eget materiale ut fra hvilke forskjellige perspektiver det kunne vært brukt i, eller ut fra hvilket perspektiv hun faktisk har valgt å bruke det i.

Trossholmens intervjuer er kommet i stand ved hjelp av forskjellige metoder: skriftlige nedtegnelser av livsløpet, muntlige beretninger, spørrelistor og gruppeintervjuer. Gruppene var konstituert av kvinner som hun hadde kontakt med over en lengre periode. Hun reddegjør og diskuterer fordeler og bakhoder med de forskjellige kildetyperne, bortsett fra når det gjelder gruppeintervjuene. Trossholmen ville her hatt et enestående utgangspunkt for en diskusjon av nettopp denne kildetyper, omkring dynamikken i gruppen, hvem, eller om noen, som framstår som ledende, utvalget av temaer som presenteres og hvordan de enkelte i gruppen forholder seg til temaene. Det interessante her er hvordan gruppesamtalen styrer den enkeltes livsfortelling, og hvordan den på den ene siden tar opp temaer som forskeren kanskje ikke hadde tenkt på, men som på den andre siden kan føre til at intervjuene blir mer homogene.

Trossholmen har i løpet av den tiden hun har samlet materialet sitt, fått et nært og fortrolig forhold til informantene. Det skinner igjennom i måten hun forteller om dem på og om de møtene de har hatt med hverandre. Ut fra det perspektivet er det underlig hvor anonyme individene framstår i bruk av empirien. Intervjuene er stykket opp i små sitater for å belyse generelle trekk ved samfunnet og tjener dermed mer som støttedokumentasjon til samfunnsmessige og kulturelle utviklingslinjer. Til tider er sitatene så intetsigende at de nesten er overflødige, og innimellom direkte misvisende i forhold til konteksten. Ett eksempel: i et kapittel om boligforholdene den gang de unge kvinnene satte bo og familie, kommer et lengre avsnitt om hvordan den ene av informantene fikk et barn utenfor ekteskap, ble utstøtt av moren, men giftet seg med en annen enn barnefaren og satte bo. Det er en dramatisk fortelling som det kunne vært gjort mye ut av i en annen kontekst. Fortellingen får et antiklimaks med et nokså intetsigende sitat om leiligheten ekteparet fant.

Det at intervjuene er oppstykket i bitte små biter slik at det er vanskelig å skille den ene personen fra den andre kan ha flere grunner. En av dem er at intervjuene er foretatt i navngitte pensjonistforeninger i navngitte bydeler i Göteborg slik at det muligens ville være lett å kjenne dem igjen. Hensynet til personvern må stå sterkt og de tolv kvinnene er anonymisert, men deres bakgrunn og livsløp er så pass godt klarlagt at gjenkjennelse ikke er umulig. Trossholmen har imidlertid ikke redegjort tydelig for hvorfor intervjuene er presentert slik at det for leseren blir omtrent umulig å holde personene fra hverandre. Det er derfor også vanskelig å få en relativ helhet i hvordan den enkeltes livsløp har vært. Dermed faller noe vesentlig av mikroperspektivet bort, det som er nødvendig for å kunne se både de individuelle og kulturens generelle linjer. Gjennom å plukke fram og sammenstille sitater hentet fra de forskjellige kvinnene, får man et ganske annet og sterkere inntrykk både av deres personlige liv, hvordan de har tilpasset seg de rådende forhold ut fra kjønn og klasse og hvordan deres livsløp preger den enkeltes liv som pensjonist. Men det er sannsynligvis bare en opponent som vil ta seg bryet med å gjøre det!

De tolv informantenes liv som pensjonister er et godt liv, slik det bør være i et godt utbygd *folkhem*. Å avslutte i yrket falt dem ikke tungt, bortsett fra for en. De har en brukbar økonomi og bor alle i eget hjem som de har innredet etter egen smak og i tråd med bakgrunn og økonomi. De fører et aktivt sosialt liv, omgås med

venner og har kunnet reise. Flere av dem opplevde å bli skilt etter eget initiativ, men har tacklet både *de* omveltningene og *de* som har fulgt med pensjonisttilværelsen. Avhandlingens første målsetning, å vise hvordan de pensjonerte kvinnene håndterer og former pensjonisttilværelsen sin, blir oppfylt. Om det er noen klasseforskjell her, er mindre klart, men Trossholmen peker på at klasseforskjellene er utydelige, blant annet fordi de kvinnene som hadde det trangest økonomisk faktisk har fått en bedre økonomi etter at de fikk alderstrygd.

Avhandlingen har en "bakvendt" struktur i og med at første delen av målsetningen blir besvart først til slutt. For å kunne si noe om hvordan livsløpet har vært med på å forme livet som pensjonist, tar Trossholmen først tak i barndom og ungdom med sitater fra de tolv kvinnenes skrevne og/eller muntlige erindringer og beretninger og setter dem løselig i relasjon til generelle samfunnsmessige eller kulturelle forhold. Jeg skriver løselig, fordi samfunn og kultur som makroperspektiv for å forstå livsfortellingene, er framstilt både springende og overflatisk. Igjen må en iherdig leser plukke sammen det som formidles av utsagn om for eksempel utdanning, boligforhold, muligheter på arbeidsmarkedet for å få et slags overblikk. Mye beror naturligvis på internalisert kunnskap om samfunn, kultur og førende personligheter som en svensk leser sitter inne med, slik at det ikke har vært ansett for nødvendig å gå i dybden, men at det er tilstrekkelig med henvisninger til for eksempel Gunnar og Alva Myrdal, Ellen Key og Elise Ottesen-Jensen for at leseren selv skal fylle ut det nødvendige samfunnsbildet. Avhandlingen ville imidlertid klart ha stått seg på å gjøre mer ut av dette slik at empirien kunne komme klarere fram med samfunn og kultur som det bakteppe det faktisk danner for en analyse der mikronivået skal forstås i relasjon til makronivået. Siden både mikronivået og makronivået er framstilt så fragmentarisk, krever avhandlingen en årvåken innsats av en leser som forutsettes selv å sitte inne med store bakgrunnskunnskaper om svensk samfunn og kultur.

Det er ingen grunn til å legge skjul på at Ninni Trossholmens avhandling er vanskelig for den som ser etter en strukturert metodisk og teoretisk løsning ut fra den oppgaven som målsetningen stiller opp. Den legger likevel nye steiner til et byggverk av etnologisk kunnskap om hvordan det er å bli gammel og hvordan alderdommen håndteres ut fra forskjellige forutsetninger.

Ann Helene B. Skjelbred, Oslo